

Bedřich W. Loewenstein, *Wir und die Anderen. Historische und kultursoziologische Betrachtungen*, Dresden 2003, Thelem, 436 s., ISBN 3-933592-94-1.

Člověk se asi opravdu musí smířit s tím, že pokusy o teoreticko-metodologické inovace a obsahové reflexe historické látky nikdy příliš velkou pozornost v početně největší české duchovědné komunitě historiků nevzbudí. Práce tohoto druhu se v dominujícím proudu našich dějepisců považují většinou za vědecky odvozené a badatelsky nedůležité, a to tím více, čím spíše zde dominuje to, co Dušan Třeštík nedávno na svých webových stránkách nazval „vládou archivářů“, která, jak by se dalo doplnit, je současně nadvládou zjednodušeně realistického chápání dějepiscetví přesvědčeného o existenci nezpochybnitelných historických substancí, které jsou bezprostředně vyvoditelné z pramenů, a o jednoznačné možnosti, odtud pro národní a politické dějepiscetví „vydestilovat“ jediné platnou pravdu. Teorie historických událostí a snaha o jejich vysvětlení pak mohou být nahlédnuty nanejvýš jako všem stejně dostupný výsledek, bezprostředně a jednoznačně daný už v samotných pramenech, nanejvýš tedy jako forma jejich převyprávění.

Na podobný druh nezájmu narazil před několika lety bohužel také soubor statí česko-německého historika Bedřicha W. Loewensteina *My a ti druzí* (Brno 1997), svým podtitulem *Dějiny, psychologie, antropologie* zřetelně signalizující autorova východiska, těžiště přístupu i základní orientaci. Základní intence této Loewensteinovy knihy by asi bylo možné obecně charakterizovat jako dějiny idejí a zároveň jako komparativní historickou antropologii přítomnosti. V těchto perspektivách vidění historické látky je pro Loewensteina „absurdní, chtít izolovat jeden národ z evropské soustavy ‚spojitých nádob‘ myšlení, kultury, techniky a ekonomie, a dějiny mu proto nemohou být ani pouhou národní (...) galerií světců a hroů, nýbrž dějinami omylných, slabých, často zlých a hloupých lidí, jako je máme dnes a denně kolem sebe. Dějiny jejich omylů, selhání, utrpení, proměn jejich životních podmínek jistě nepřispějí ke kultu čistého a neposkvřněného národa, zato však k pochopení toho, co je člověk, jaké jsou jeho meze a možnosti, které jsou šlepy uličky i schůdnější stezky, jaká jsou pravidla civilizovaného života.“¹

Pro Bedřicha Loewensteina je na historickém procesu nejzajímavější jeho otevřenost, a to jak do přítomnosti a budoucnosti, tak také, pokud jde o historiografii, rovněž otevřenost do minulosti. „Dějiny jsou otevřené, pokud je otevřená

také německá budoucnost,“ cituje Loewenstein na jednom místě (s. 43) Golo Manna. A zároveň myslí: pokud je otevřená i evropská (a také česká) budoucnost.

To ale zároveň znamená otevřenost s ohledem na vědomí, že to, co je na dějinách nejzajímavější, není pouze to, co se skutečně stalo, ale také to, co se poněkud anebo zcela mohlo udát jinak a proč. Jen takto pojaté dějiny se totiž mohou stát *životním pomocníkem*. A proto jsou dějiny také praktickým závazkem. Nikoli ve smyslu nějaké monokausalitě, ale z důvodů našeho osudového zasazení do jejich přítomnosti.

Pro poznání zde mnohem větší roli hraje snaha přistoupit k jednotlivým a skutečným aktérům dění, ať už v individuálním nebo v kolektivním smyslu. Důležitý je způsob jejich rozhodování, jejich znalosti a neznalosti, jejich sebezpečňování nebo naopak sebezpodceňování, vývoj a proměny idejí a zájmů, jimiž se řídilo jejich jednání, stav národa, v jehož jménu vystupovali, a tradice jeho kultury, dobová síla ideologií a doktrín apod. Jinak řečeno, Loewensteina zajímá také individuálně a sociálně psychologická charakteristika jak jednotlivých historických konstelací idejí, osob a sil, tak i odtud se odvíjejících historických procesů. Této problematice Bedřich Loewenstein ostatně věnoval v roce 1992 jednu ze svých nejcitovanějších publikací.²

Na konci loňského roku vyšla v zásadě se stejným názvem *Wir und die anderen* (*My a ti druzí*) německá verze shora zmiňovaného českého souboru statí; liší se však podtitulem *Historische und kultursoziologische Betrachtungen (Historické a kulturně sociologické úvahy)*. Poněkud odlišný je i obsah. Vypuštěny byly ty statí, které byly určeny především českému čtenáři (*Totalitarismus a moderna, Umění míru a Socialismus vědecký a utopický*), připojeny byly navíc ty, které byly publikovány mezitím v době prvního českého vydání souboru (*Masarykova diagnóza a terapie evropské krize; Marx v Masarykově prismatu. Tři sondy do Masarykových zkoumání z roku 1898; Rusko a jeho revoluce. Soudobé diskurzy; Evropská občanská válka; Úvahy o českém antisemitismu*). Stručným doslovem knihu *Wir und die anderen* opatřil Vilém Prečan.

Podobně jako v prvním českém i v německém vydání svých statí věnoval Bedřich Loewenstein svou největší pozornost mechanismům lidského soužití, jejich porozumění i faktickému srovnání a zejména pak původu jeho dnes nejdiskutovanější dimenze: problematice sociální a kulturní „jinakosti“ a vztahu k *těm druhým*, k těm, kteří pro nás, vnímající se neproblematicky jako *řádní*, většinou jako *napadení* a jako *vždy v právu*, se zdají být naopak většinou kýmisi, koho je *možné opomíjet*, kdo *klade neoprávněné nároky*, a dokonce *jedná z temných motivů*. A v souvislosti s tím jsou u Loewensteina – sice nesystematicky, v podobě jednotlivých dotýkajících se a zároveň nepřekrývajících sond, ale promyšleně a velice inspira-

¹ BEDŘICH LOEWENSTEIN, *České dějiny a národní identita (Sedm tezí)*, Svědectví 21/1988, č. 83–84, s. 573.

² BEDŘICH LOEWENSTEIN, *Annäherungen. Geschichte und Psychologie*, Pfaffenweiler 1992.

tivně – vyzvedány ty sféry, které soužití s druhými přímo určují, ať už jako zdroj vlastního sebevědomí a prostředek sebevymezení nebo zprostředkovaně, tak jak v nejrůznějších historických konstelacích doprovázejí a ovlivňují naše jednání a rozhodování. Jde o sféru národních a kulturních symbolů, o mravnost historických jednání a povahu historismu, o téma revoluce vítězství ideologií i totalitárních tlaků, v neposlední řadě také o kompenzace moci ve vyprávění vtípů v diktaturách, zejména však o problematiku patriotismu a nacionalismu.

Nepřístupuje se k nim však ani radikálně konstruktivisticky, ani jen deskriptivně nebo pouze narativně. Loewenstein vychází z bezpečné znalosti historické individuality jednotlivých konstelací a procesů v rozměru jak českém, tak německém i evropském, s jistotou se pohybuje právě tak ve století 19. jako ve století následujícím, především ho ale zajímají souvislosti a konkrétní zprostředkování. Východisko v dějinách idejí mu slouží jako neideologický prostředek pro komparaci oněch vždy jedinečných konstelací a z nich se odvíjejících historických tahů a také pro objasnění jejich zdrojů i povahy jejich proměn; umožňují mu zachytit proces rozchodu s počáteční podobou různých přesvědčení a s původními funkcemi různých duchovních útvarů. Právě to třeba dovolilo otevírat Loewensteinovi onu dimenzi problematiky nacionalismu, již pouhá deskripce fází jeho vzestupu nebo i strukturálně-funkcionalistická teorie jeho zdrojů (jak ji známe např. od Ernsta Gellnera)³ zachycuje jen velmi obtížně: psychologickou motivační intenzitu nacionalismu, jeho politicky manipulativní sílu i jeho přežívání ve společenských podmínkách, které učinily jak nacionalismus, tak jeho kognitivní a morální nároky pro moderní evropský svět strukturně nepotřebnými.

Ne jako protiklad k této kritické pozici rozplétající historické celky do jejich jednotlivých složek a motivů, ale jako její zvláštní povýšení pak v pozadí většiny Loewensteinových úvah zaznívají základní intelektuální motivy nenacionalisticky pojatého češství a intelektuální reflexe u T. G. Masaryka, Emanuela Rádl a Jana Patočky. V novodobých českých dějinách to samozřejmě není výkladová linie jediná. V jednotlivých statích Bedřicha Loewensteina však dostala badatelsky plodnou a interpretačně přesvědčivou podobu.

Miloš Havelka

3 Srov. například ERNST GELLNER, *Národy a nacionalismus*, Praha 1993; TÝŽ, *Encounters with Nationalism*, Oxford 1994.

O autorech

Muriel Blaive (1969) absolvovala pařížský Institut politických věd a doktorské studium v École des Hautes Etudes en Sciences Sociales v Paříži. Její doktorská práce vedená prof. Krzysztofem Pomianem byla vydána česky pod titulem *Pro-marněná příležitost Československo a rok 1956*, Praha 2001. Nyní působí jako odborná asistentka v CeFReSu a na Fakultě humanitních studií Univerzity Karlovy. Zabývá se dějinami komunistického režimu v Československu v souvislosti s Polskem a s Maďarskem a tzn. „vyrovnáváním se s komunistickou minulostí“ v současných postkomunistických společnostech.

Kontakt: muriel.blaive@wanadoo.fr

Miloš Havelka (1944) v současné době působí na Fakultě humanitních studií Univerzity Karlovy a jako vedoucí Centra pro výzkum vývoje osobnosti a etnicity, společného pracoviště Univerzity Karlovy a Masarykovy univerzity. Zabývá se dějinami idejí, sociální filozofií, teorií dějin, obecnou teorií společnosti a sociologií náboženství. Vydal: *Spor o smysl českých dějin 1895–1938*, Praha 1995; *Dějiny a smysl. Obsahy, akcenty a posuny „české otázky“ 1895–1989*, Praha 2001.

Kontakt: Milos.Havelka@fhs.cuni.cz

Jaroslav Ira (1980) studuje historii a politologii na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze. Zabývá se především politickou filozofií, teorií a politickým myšlením, v současnosti zejména problematikou kulturních, jazykových a mentálních rozměrů politiky.

Kontakt: ira.jaroslav@seznam.cz